

Rusya'nın Orta Asya Politikası: Kazakistan Örneği*

Nikolina KUNİC**

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya, Orta Asya ülkelerine karşı farklı bir politika izlemeye başladı. Rusya, Orta Asya bölgesindeki enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü artırarak, askeri birliklerini bu ülkelerde görevlendirerek ve bölgesel işbirliği mekanizmaları kurarak bu coğrafyayı etki alanında tutma çabasında oldu. Bu doğrultuda Orta Asya Cumhuriyetlerinden biri olan Kazakistan ile Rusya'nın yakın ilişkiler sürdürdüğü sır değildir. Rusya, özellikle enerji politikaları açısından Kazakistan'daki en önemli aktörlerden biridir. Her iki ülke karşı karşıya kaldıkları bir takım krizler ve meydan okumalar ile mücadele ederken ittifak kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu çalışma, Rusya Federasyonu'nun Kazakistan politikasını, siyasi, güvenlik, ekonomi ve Rus azınlığı gibi konular temelinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kazakistan, Orta Asya, Dış Politikası, Örnek Olay

Russia's Central Asia Policy: The Case of Kazakhstan

Abstract

In the aftermath of the collapse of the Soviet Union, Russia has developed a new policy towards the Central Asian countries. Russia has made efforts to keep the Central Asian Republics in its sphere of influence by increasing its control on the regions energy resources, deploying its troops in this Republics and establishing regional alliances with them. One of these countries is Kazakhstan and it is obviously that Russia and Kazakhstan maintain a closer relationship. Russia is one of the most important external actor in Kazakhstan, regarding energy policies pursued in the region at all. Both countries had to face a number of challenges and crises but they did not pass any opportunity to cooperate with each other indeed. This study examines the Russian Federation's foreign policy towards Kazakhstan regarding political, strategic and economic aspects as well as Russian minority in this country.

Keywords: Russia, Kazakhstan, Central Asia, Foreign Policy, Case Study

Giriş

Orta Asya'nın Rusya açısından önemini anlamak için Avrasya haritasına yöneltilecek üstünkörü bir bakış yeterlidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ancak Rusya bu ülkeleri kendi yörüngesinde tutmak için hatırı sayılır bir çaba harcamıştır. Bu noktada Rusya enerji kaynakları üzerinde kontrolü sağlamaya ve güvenlik odaklı politikalar takip etmeye önem vermiştir.

Rusya'nın Kazakistan ile ikili ilişkileri, aralarındaki takriben yedi bin kilometrelik ve birçok bölgede doğal engelden yoksun olan kara sınırı göz ardı edilerek anlaşılabilir. Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra, kendini Çin ile Rusya gibi iki büyük gücün arasında sıkışmış olarak bulmuştur. Kazakistan, Orta Asya'da önemli petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ancak bu duruma rağmen, Sovyetler

*Bu makalenin yazılmasında, yapıcı eleştirileri ve dil-anlatım konusundaki rehberliği ile büyük katkısı olan Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Hocam Prof. Dr. Fahri Türk'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

**Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Türkiye Bursları Bursiyeri, E-Mektup: ninakunic@yahoo.com

Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan; enerji kaynaklarını nasıl ihraç edeceği, yabancı güçlerin bu kaynaklara sahip olma hırslarını nasıl engelleyeceği ve bağımsızlığını nasıl muhafaza edeceği gibi konularda zorluklarla karşılaşmıştır. 1990'lardan bu yana yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler, Kazakistan'ın enerji kaynaklarına yönelik söz konusu rekabeti ve çıkar mücadelesini arttırmıştır.

Kazakistan'ın enerji dış politikası devletin uluslararası sistemdeki konumu için hayati öneme sahiptir. Öyle ki, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana uluslararası ilişkilerde Kazakistan'ın rolü giderek artmaktadır. Büyük güçler olarak anabileceğimiz Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya, Kazakistan'ın doğal kaynaklarını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle büyük güçlerin hedefi haline gelmiş olan Kazakistan dış politikasının seyri ve ülkenin atacağı adımlar büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın temel soruları; Kazakistan'ın Rusya'ya bağımlılığı ne ölçüdedir ve Rusya'nın Kazakistan üzerindeki enerji, ekonomi ve güvenlik politikaları başarılı mıdır değil midir? şeklinde olacaktır. Bu soruların cevabı, Rusya'nın petrol ve doğalgazın çıkarılması ve uluslararası pazarlara taşınmasında oynamış olduğu rol üzerinden incelenecektir. Aynı zamanda Rusya'nın Kazakistan politikasında bu ülkedeki Rus azınlığın varlığını güvence altına almanın hayati bir öneme haiz olduğuna işaret edilecektir. Ancak çalışmanın bu sınırlılığına rağmen, birçok çıkarın iç içe geçtiği söylenebilir. Bu sebeple Rusya için söz konusu politikayı yönetmenin kolay olmadığı ortadadır. Rusya Federasyonu'nun şimdiye kadar izlediği politikalar vasıtasıyla hedeflerini nasıl gerçekleştirdiği ve Kazakistan ile olan ilişkilerden gelecekteki beklentilerinin neler olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Yukarıdaki sorulara doyurucu cevaplar verebilmek için Rusya ile Kazakistan arasındaki ilişkilerin bağımsızlık sonrası dönemde zayıflayıp zayıflamadığı tartışılacaktır. Öncelikle çalışmayı şekillendiren bu temel sorulardan sonra; aşağıda kavramsal çerçeve, yöntem ve yazın konuları ele alınacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesini kendi özgün anlamının dışında da olsa, “Bağımlılık Teorisi”(Dependency Theory) oluşturmaktadır. Kuramın gerçek mahiyeti, küresel politik ve ekonomik düzenin getirdiği kısıtlamalardan kaynaklanan ekonomik az gelişmişlik döngüsünün kırılmayacağı yönündedir. Özellikle ABD-Latin Amerika veya Avrupa-Afrika ülkeleri gibi gelişmiş sanayi ve az gelişmiş üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkileri ve eşitsizliği açıklamaya çalışan kuram, ilk olarak 1950'lerin sonlarında Arjantinli iktisatçı ve devlet adamı Raúl Prebisch tarafından ortaya atılmıştır. İlerleyen süreçte, bağımlılık kuramı 1960'larda ve 70'lerde taraftar kazanarak güçlenmiştir. Bağımlılık kuramı, gelişmekte olan ülkelerin güçlü gelişmiş sanayi ülkelere nasıl bağımlı hale getirildiğini ortaya koymakta ve açıklamaktadır. Bu kuramın bir diğer önemli ismi Hans Singer'dir. Bağımlılık kuramı, uluslararası ilişkiler alanına İndira Gosh'un¹ makalesinde bir örneğini göstermiş olduğu şekilde uygulanmaktadır. Gosh burada, ekonomik büyümeyi sadece Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) veya dış ticaret verileri gibi ekonomik göstergeler temelinde değil, ortalama yaşam süresini, bebek ölümlerini, eğitimi ve ekonomik kalkınmayı (refahı) dikkate alarak açıklamaktadır.² Diğer yandan, Vincent Ferraro, “Dependency

¹Gosh, İndira, “Dependency Theory in International Relations (Theories in International Relations)”, 2014, Dependency_Theory_in_International_Relat.pdf, (11.06. 2020).

²Gosh, a.g.e., s. 3.

Theory: An Introduction"³ adlı çalışmasında, az gelişmiş ülkelerin süreklilik kazanmış yoksulluklarını açıklamanın bir yolu olarak bu kurama işaret etmiştir.

Geleneksel neo-klasik yaklaşım, yoksul ülkelerin sağlam iktisadi politikalar uygulamak için geç kaldıklarını ve modern ekonominin tekniklerini öğrendikleri zaman yoksulluğun azalmaya başlayacağı öngörüsünün dışında bu konuda neredeyse hiçbir şey söylememektedir. Buna karşılık bağımlılık kuramına göre, az gelişmişlik esas olarak bu durumdan etkilenen ülkelerin dünya ekonomisindeki çevresel konumlarından kaynaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin tipik özelliği uluslararası pazara ucuz işgücü ve hammadde sunmalarıdır. Bu hammaddeler ise, merkezde yer alan gelişmiş sanayi ülkelerine satılmaktadır. Sonuçta bu keyfiyet, dünya ekonomisinin zengin (merkez) ve fakir (çevre) şeklinde bölünmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, bağımlılık kuramını Kazakistan örneğinde Rusya'nın Orta Asya politikasına uygularken karşılaşılabilecek ilk zorluk ise Rusya'nın henüz tam anlamıyla merkezde yer alan gelişmiş bir sanayi ülkesi olarak sayılıp sayılamayacağı hususudur.

Bu çalışmada bağımlılık kuramı Rusya-Kazakistan ilişkilerini açıklamada yardımcı olacaktır. Ancak bu çerçevede bir hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir: Daha önce de değinildiği gibi bağımlılık kuramı gelişmiş Batı ülkeleriyle üçüncü dünya arasındaki ilişkileri açıklamaya ve üçüncü dünya ülkelerinin geri kalma sebeplerini izah etmeye odaklanmış bir yaklaşımdır. Bu çalışmada ise bağımlılık kuramı bir model işlevi görecektir. Rusya ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişki Rusya'nın Kazakistan'da kurmaya çalıştığı bir bağımlılık kavramı etrafında açıklanacaktır. Rusya, bu politika sayesinde özellikle enerji ve güvenlik alanlarında kendi çıkarlarını savunurken, Kazakistan'ın ise kontrolsüzce gelişmesini ve kendinin bölgedeki çıkarlarını tehdit eden bir güce dönüşmesini engellenmeye çalışmaktadır.

Yöntem ve Yazın

Bu çalışmada ortaya konulan hipotezleri sınamak için seçilen yöntem örnek olay incelemesi olacaktır. Örnek olay üzerinden inceleme ve araştırma yapmak, karşı karşıya kalınan karmaşık sorunları anlamak ve çözmek için kullanılacak en etkili yöntemlerden birisi olarak sayılabilir. Bu yöntem; özellikle sosyal bilimler ve onun alt dalları olan uluslararası ilişkiler, eğitim, ticaret, hukuk ve sağlık gibi çeşitli bilim dallarında birbirinden farklı pek çok araştırma sorusunu analiz etmek için kullanılabilir. Bu yöntemle, araştırmacı, nicel istatistiksel sonuçların ötesinde konusunu aktörlerin bakış açısından ortaya koyarak onların davranışlarının arka planlarını kavrayabilir. Netice olarak, örnek olay, nicel ve nitel veriler temelinde, bir olgunun hem sürecinin, hem de incelenen vakaların detaylı olarak anlaşılmasına yardımcı olur.⁴ Rusya'nın bağımlılık kuramı çerçevesinde Kazakistan'da ve tüm Orta Asya'da izlediği etkili politikalar, bu ülkenin büyük güç statüsünü korumasına yardımcı olmaktadır.

Konu ile ilgili yazına bakıldığında, Rusya'nın Kazakistan politikası üzerine çeşitli kitaplar ve çalışmalar mevcut olmasına rağmen, genel itibarıyla bu kitapların dilinin İngilizce, Rusça ve Türkçe kaleme alınmış oldukları görülmektedir. Bu makalede anılan dillerden oluşmuş çok sayıda birincil ve ikincil kaynak kullanılmıştır. Birincil kaynaklar

³Ferraro, Vincent, "Dependency Theory: An Introduction", Dependency Theory: An Introduction, Mount Holyoke College South Hadley, 1 July 1996.

⁴Tellis, Winston, Introduction to Case Study, The Qualitative Report, 1997. Volume 3, Number 2, July. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html>, (15.04.2020).

bağlamında Kazakistan Ulusal İstatistik Ajansı,⁵ Kazakistan Ekonomi Bakanlığı⁶ ve diğer birçok devlet kurumunun resmi çevrimiçi sayfalarında yer alan bilgi ve verilere müracaat edilmiştir. Ayrıca, KazMunaiGaz⁷ gibi birçok şirketin resmi çevrimiçi sayfaları, ilgili başlıkların yazılmasında yeri doldurulamayacak bir görev ifa etmiştir.

İkincil kaynaklar söz konusu olduğunda, kitaplar, siyasi ve ekonomik raporlar ve dergilerin yanı sıra birçok matbu makaleden yararlanılmıştır. Türkiye’de Rusya’nın Orta Asya Politikası üzerine bazı akademik çalışmalar bulunmaktadır. İlyas Kamalov tarafından hazırlanan “Rusya’nın Orta Asya Politikaları Raporu”⁸ adlı çalışma bunlara bir örnek olarak gösterilebilir. Rapor genel olarak Rusya’nın Orta Asya’daki etkisinin nasıl oluştuğu sorusuna odaklanmaktadır. Fakat doğrudan Rusya’nın Kazakistan politikası üzerine Türkçe olarak kaleme alınmış araştırma ve inceleme bulmak oldukça güçtür. Bu çalışmada ağırlıklı olarak İngilizce yazılmış eserlerden yararlanılmıştır. Craig Oliphant’ın “Russia’s role and interests in Central Asia” başlıklı eseri⁹ sadece Rusya’nın bölgedeki rolünü değil, aynı zamanda bu ülkenin siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından çıkarlarını ele almaktadır. Diğer yandan Shibutov Era Marat, Solozobov Yuri, Malyarchuk Natalya tarafından ortaklaşa yayımlanan “Kazakhstan Russia Relations in Modern Era”¹⁰ adlı çalışmada ise, Rusya ve Kazakistan arasındaki mevcut işbirliği alanları üzerinde durulmaktadır. Söz konusu işbirliği politik, ekonomik, askeri, medya ve kültürel bakımlardan çözümlemeye tabi tutulmaktadır. Ayrıca, iki ülke arasındaki ilişkilerde karşılaşılan temel sorunlar ve bu ilişkileri geliştiren faktörlerin listesi sunulmaktadır. Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin gibi ülkeler Kazakistan’ın enerji ve dış politikadaki en önemli aktörler olarak işaret edilmiştir.

Kazakistan’da enerji ile ilgili kararlarda hem ekonomik hem de politik kaygıların rol oynadığı söylenebilir. Yusuf Nebi Baştaş, “The Foreign Policy of Kazakhstan: An analysis of Kazakhstan’s multi-vector policy”¹¹ ve Bragtvedt Henriksen ile Karl Erik tarafından kaleme alınan “Kazakhstan’s Energy in Foreign Policy Oil and Gas in the Multi-vector Policy”¹² başlıklı yüksek lisans tezlerinde ise enerjinin Kazakistan tarafından dış politikada etkili bir araç olarak kullanıldığını ileri sürülmektedir. Çalışmada buna ek olarak, enerjinin Kazakistan dış politikasının itici gücü olabileceği görüşünü destekler mahiyette bazı gerekçeler bulunmaktadır. Elinizde tutmuş olduğunuz bu çalışmada İngilizce, Rusça ve Türkçe kaynaklar kullanılacağı için konuya daha nesnel bir şekilde yaklaşmak mümkündür.

Rusya’nın Orta Asya’daki Çıkarları

Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılışından sonra Rusya belki de tarihinin en zor günlerini yaşamaktaydı. Rusya Federasyonu’nun ilk Cumhurbaşkanı olan Boris

⁵Ministerstvo natsional'noy ekonomiki Respubliki Kazakhstan, Komitet po statistike, <https://stat.gov.kz/>, (10.04.2020).

⁶Ministerstvo ekonomiki Kazakhstana, <https://informburo.kz/tags/ministerstvo-natsionalnoy-ekonomiki.html>, (10.04.2020).

⁷Natsional'naya kompaniya “KazMunayGaz” (KMG) – kazakhstanskiy operator po razvedke, dobyche, pererabotke i transportirovke uglevodorodov, predstav lyayushchiy interesy gosudarstva v neftegazovoy otrasli Kazakhstana, <http://www.kmg.kz/rus/>, (10.04.2020).

⁸Kamalov, İlyas, Rusya’nın Orta Asya Politikaları Rapor, Ahmet Yasevi Üniversitesi, Ankara, 2011.

⁹Oliphant, Craig, Russia’s role and interests in Central Asia, Saferworld Briefing, October, 2013. <file:///C:/Users/pc/Downloads/russias-role-and-interests-in-central-asia.pdf>, (12.04.2020).

¹⁰Shibutov, Marat, Yuri Solozobov, Natalya Malyarchuk, Kazakhstan Russia Relations in Modern Era, International Institute for Global Analyses, 2019.

¹¹Baştaş, Yusuf Nebi, The Foreign Policy of Kazakhstan An analysis of Kazakhstan’s multi-vector policy, Master Thesis in Political Science Faculty of Social Sciences Department of Political Science, University of Oslo, 2013.

¹²Henriksen, Bragtvedt, Karl Erik, Kazakhstan’s Energy in Foreign Policy Oil and Gas in the Multi-vector Policy, Master Thesis in European and American Studies Faculty of Humanities University of Oslo, May 2013.

Yeltsin'in iktidarının ilk yıllarında Batı yönelimli bir politika takip etmeye çalışması, pek çok kimse tarafından Moskova'nın zayıflığının bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi.¹³ Dolayısıyla Rusya bu dönemde Orta Asya'dan uzak durmaktaydı. Rus dış politikasının bu tavrı, iktidardaki seçkinlerin kafa karışıklığından kaynaklanmaktaydı.

Mehmet Zeki Günay'a göre; Rusya'nın 1990'lardaki Orta Asya politikası 1991-1992, 1993-1995 ve 1996-1999 dönemleri olmak üzere üç safhaya ayrılabilir.¹⁴ Bu üç dönemin ortak özelliği ise Rusya'nın Orta Asya ülkelerinde azalan siyasi ve ekonomik etkisidir. Tüm bu dönemlerde Rusya, Orta Asya ülkelerine karşı başarılı bir dış politika geliştirememiş ve Çarlık döneminden bu yana doğal kaynakları ile Moskova'yı ayakta tutan bu coğrafya ile Rusya arasına adeta set çekilmiş gibidir. 2000 yılına gelindiğinde ise Orta Asya'ya karşı kayıtsız kalınmayacağına ilk işaretleri Vladimir Vladimiroviç Putin'in iktidara getirilmesi ile verilmiştir.

Rusya yeni bin yılla birlikte tabiri caizse Orta Asya'ya geri dönmüştür.¹⁵ Bu durumun ortaya çıkmasında Moskova'nın Orta Asya ülkelerine karşı izlemiş olduğu yakın çevre (bliznyazarubezj) doktrininin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu doktrinin özü Rusya'nın eski SSCB ülkelerinde kaybettiği etkisini yeniden kurmaktır.¹⁶ Rusların yakın çevre tanımlamasında Sovyet coğrafyasında yaşayan Ruslar etkili olmuştur. Böylelikle oluşturulan Rus nüfuz alanları; ağırlıklı olarak ekonomi, güvenlik ve enerji alanlarına yoğunlaşırken yumuşak güç araçları ihmal edilmemiş 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren Rus dili ve kültürü üzerine çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Her ne kadar son yıllarda bölge ülkelerindeki Rus azınlığı önemli oranda azalmış olsa da Rusya kültür ve dil politikasını sürdürmeye devam etmektedir. Rusya'nın Orta Asya'daki ana çıkarları enerji, ekonomi ve güvenlik alanlarına yoğunlaşmıştır. Aşağıda söz konusu üç ana alanda Rusya'nın bölgedeki etkisi Kazakistan örneği üzerinden anlamlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılacaktır.

Rusya'nın Kazakistan'daki Çıkarları

Kazakistan'ın siyasi ve sosyal sistemi 1990'lardan itibaren büyük değişiklikler geçirmiştir.¹⁷ Kazakistan coğrafyası icabı âdetâ Rusya ile iş birliğine mahkûm bir ülkedir. Kazakistan'ın bölgedeki en yakın müttefiki ve ticaret ortağı Rusya'dır.¹⁸ Rusya'nın Kazakistan politikasının uzun vadeli ve istikrarlı olduğu görülmektedir. 1990'larda uygulamaya konulan bu politikalar 2020 yılına değin herhangi temel bir değişikliğe uğramamıştır. Buna göre Rusya Orta Asya'daki ağırlığını rasyonel ve faal bir dış politika aracılığı ile artırırken, Kazakistan ekonomisinin hem sektörel hem de finansal anlamda kendine bağımlı kılınmasına özen göstermiştir. 1990'lardan bu yana Kazakistan endüstrisinin neredeyse yarısı Moskova'nın kontrolü altındadır. Ayrıca, Kazakistan'ın kuzeyindeki üretim tesisleri, doğrudan Rusya pazarı ile bütünleşmiş durumdadır. Ayrıca Kazakistan dış ticarete Rus ekonomisine bağımlıdır. Birçok kaynakta Rusya'nın Kazakistan politikasının temel parametreleri aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır: "Kazakistan'ın Orta Asya'da yakın ortak ve müttefik olarak görülmesi, ekonomi alanında büyük ölçekli

¹³Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları Rapor, Ahmet Yasevi Üniversitesi, Ankara 2011, s. 18.

¹⁴Güney, Mehmet Zeki, "Russia's Central Asia Policy Under Boris Yeltsin", Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), II/1 (2013), s.107-108.

¹⁵Oliphant, Craig, Russia's role and interests in Cevtral Asia, Briefing Saferworld, October 2013, s. 5.

¹⁶Demir, Tarık, Yakın Çevre Doktrini ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus Azınlıklar, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 5 Sayı: 10. (2016), s. 56.

¹⁷Britannica Encyclopedia, Kazakhstan, Denis Sinor tarafından yazıldı, David Roger Smith, Edward Allworth, Gavin R.G. Hambly, <https://www.britannica.com/place/Kazakhstan>, (13.04.2020).

¹⁸Oliphant, Craig, a.g.e., s. 5.

bütünleşme projelerinin hız kesmeden uygulanması, hidrokarbon kaynakların ortak üretimi ve bunların nakli için Astana ile birlikte enerji havuzu oluşturulması, nükleer enerjide iş birliğinin geliştirilmesi, tahıl üretiminde bir gıda kartelinin oluşturulması, Kazakistan'ın Rusya Federasyonu için hayati öneme sahip alanlarda (enerji ve ulaşım) bağımsız ve çok yönlü bir politika izleyebilme yeteneğinin sınırlandırılması, Astana'nın Batı ile teşrikimesaisinin sınırlandırılması, Kazakistan ve Çin arasındaki ilişkilerin dikkatle izlenmesi.”¹⁹

Kazakistan önemli miktarda petrol, doğal gaz, kömür ve uranyum rezervlerine sahiptir. Bu kaynaklar ülke sathında eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır ve bunların üretimi, nakliyesi ve kullanımı, çevresel ve bölgesel jeopolitiğe bağlı faktörlerden dolayı çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Kazakistan ekonomisinin bel kemiğini; doğal kaynaklar (özellikle petrol, doğal gaz ve uranyum), ağır sanayi ve tarım sektörleri oluşturmaktadır.²⁰ Bu bağlamda, Rusya'nın Kazakistan'daki ana hedefleri; Kazakistan'ın bağımsız bir enerji politikası izlemesine mani olmak, Kazakistan ekonomisini Rus ekonomisine bağımlı hâle getirerek bu ülkenin diğer büyük güçler ile bağımsız ilişkiler geliştirmesine ket vurmak ve Kazakistan'ın yeraltı kaynaklarına hükmederek onları kendi çıkarları doğrultusunda işlemek şeklinde sıralanabilir. Bunlara ek olarak Kazakistan'da yaşayan Rus azınlığın güvenliğini sağlaması Moskova'nın Kazakistan politikasında önemli rol oynayan öğelerden biridir. Bu konu aşağıda ayrıntılı olarak çözümlenecektir.

Diplomasi

Rusya açısından Orta Asya'nın önemi göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan'ın ayrı bir yeri olduğu söylenebilir. Bu minvalde Kazakistan Rusya'nın bölgedeki ana müttefiki olmaya devam etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasını bütünleştirme hedeflerinin merkezinde yer almaktadır. Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler, 22 Ekim 1992 tarihinde başlamıştır. İkili ilişkiler ve iş birliği, resmi bir antlaşma çerçevesinde sağlam bir zemine oturtulmuştur.²¹ Bu çerçevede Kazakistan ise dış politikasını Rusya ile sınırlandırmamaya ve mümkün mertebe birçok uluslararası kuruluşa üye olmaya gayret etmiştir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 15 Mayıs 1992'de Kazakistan Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada; ülkesinin dış politika yönelimini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir: “Kazakistan'ın dış politika önceliklerini sadece Rusya değil, aynı zamanda Çin, Moğolistan, Hindistan, Pakistan, Türkiye, İran ve Batı ülkeleri oluşturmaktadır.”²² Günümüzde Kazakistan dış politikasında çok yönlü bu yaklaşımın az çok devam ettiği söylenebilir. Ancak Rusya, Kazakistan'ın dış politikadaki en önemli müttefiki olmayı garanti altına almayı bilmiştir. Kazakistan, Rusya ile uzun bir kara sınırına sahip olmanın yanı sıra ülkesinin kuzeyinde yaşayan Ruslar ve Don Kozakları ile Rus yapımı silahlara olan bağımlılık gibi üç temel zorunluluk yüzünden kendisini söz konusu ülkeye

¹⁹Naumkin, V.V. and Others, *Russia's Interests in Central Asia: Content, Prospects, Restrictions* (Interesy Rossii v Tsentral'noy Azii: soderzhaniye, perspektivy, ogranichiteli), 1st ed. Moscow: Rossiyskiy sovet po mezhdunar. delam (RSMD), 2013, s. 5-11. Craig Oliphant, *Russia's role and interests in Cevtral Asia*, Briefing-Saferworld, October, 2013.

²⁰Karatayeva, Marat, Michèle L. Clarke, “Current energy resources in Kazakhstan and the future potential of renewables: A review”, *European Geosciences Union General Assembly*, 2014, s. 98.

²¹Posol'stvo Rossijskej Federacii v Respublika Kazahstan, http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazahstan/, (02.05.2020).

²²Kara, Abdulvahap, “Kazakistan Cumhuriyeti”, *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, TDBB Yayınları, (ed.) Abdulvahap Kara ve Fahri Solak, İstanbul 2017, s. 103.

daha yakın hissetmektedir.²³ Kazakistan Rusya ile birçok bölgesel bütünleşme örgütüne katılmıştır. Bunlar arasında; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Avrasya Ekonomik Topluluğu (EEC) gibi örgütler bulunmaktadır.

Rusya Astana'daki büyükelçiliğin haricinde Almatı, Uralsk ve Ust-Kamenogorsk gibi şehirlerde konsolosluklar açmıştır. Buna karşılık Kazakistan ise Moskova Büyükelçiliğinin haricinde SenPetersburg ve Kazan'da konsolosluklar faaliyete sokmuştur. Astrahan ve Omsk gibi şehirlerde ise temsilcileri bulunmaktadır.²⁴

Ekonomi

Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra dünya ve bölge ekonomisiyle bütünleşmek için gerekli bütün tedbirleri almaya başlamıştır. Bu nedenle ekonomik içerikli birçok uluslararası anlaşmaya imza atmıştır. Bunlardan ilki 21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın Almatı kentinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasıyla gerçekleşmiştir.²⁵ Söz konusu devlet ayrıca Avrasya Ekonomik Birliği (Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kırgızistan) ve Ortak Ekonomik Bölge (Belarus ve Rusya) gibi kuruluşlara üyedir. Kazakistan ile Avrupa Birliği arasında 2015 yılında Geliştirilmiş Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (EPCA) imzalanmış ve daha sonra bu belge gözden geçirilerek Mart 2020'de nihai anlaşma olarak yürürlüğe girmiştir.²⁶ Astana uzun uğraşlardan sonra 2015 yılında Dünya Ticaret Örgütüne de üye olarak kabul edilmiştir.

Rusya ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkiler, ileri düzeyde gelişmiştir. Bu bağlamda iş birliğinin en fazla geliştiği alan ise enerji sektörüdür. Kazakistan petrolünün büyük bir kısmı Rusya toprakları üzerinden dış pazarlara ihraç edilmektedir. İki ülke arasındaki petrol taşımacılığı, 7 Haziran 2002 tarihinde, Sen Petersburg'da, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün de resmen kurulduğu toplantıda imzalanmış olan ikili bir anlaşmaya dayanmaktadır. Rusya üzerinden dış pazarlara ulaştırılan Kazak petrolünün miktarı yıllık yaklaşık 15,5 milyon varil civarındadır. Örneğin sadece Atrav-Samara ham petrol boru hattı üzerinden yılda 5,5 milyon varil petrol taşınmaktadır. Ayrıca Mahaçkale-Tihoretsk-Navrosisk petrol boru hattı da alternatif bir güzergâh olarak hizmet vermeye devam etmektedir.²⁷

Kazakistan Orta Asya ülkeleri içerisinde ekonomisi en güçlü ve bütçesi sürekli olarak fazla veren bir ülkedir. Kazakistan Ekonomik Çeşitlilik Endeksi'ne (Economic Complexity Index) göre dünya ülkeleri arasında ihracatta 53'üncü çeşitlilikte ise 58'inci ekonomidir.²⁸ Ayrıca Kazakistan'ın gayrisafi yurtiçi hasılası 2016 yılında 137,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş iken, bu rakam 2017 yılında önemli bir artış kaydederek 159,4 milyar dolara yükselmiştir.²⁹ Diğer yandan Kazakistan, altın, kömür, demir, krom, uranyum,

²³Laumulin, Murat ve Shaken, Mukhtar, Kazakhstan and Russia: Relations as Part of Russia's Foreign Policy Strategy, Central Asia and Caucasus, No. 1(49), 2008, s.119.

²⁴Posol'stvo Rossijskej Federacii v Respublika, Kazahstan, http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazahstan/, (02.05.2020).

²⁵Cis, Sodruzhestvo Nezavisimyykh Gosudarstv (The Commonwealth Of Independent States).cis.info, <http://www.e-cis.info/page.php?id=19397>, (15.04.2020).

²⁶Nordeatrade.com, Foreign trade figures of Kazakhstan, <https://www.nordeatrade.com/fi/explore-new-market/kazahstan/trade-profile>, (03.05.2020).

²⁷Posol'stvo Rossijskej Federacii v Respublika Kazahstan, http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/torgovo-ekonomicheskie_svyazi/, (03.05.2020).

²⁸Oec.world, Kazakhstan, <https://oec.world/en/profile/country/kaz/>, (05.05.2020).

²⁹World Atlas.com, What Are The Major Natural Resources Of Kazakhstan?, <https://www.worldatlas.com/articles/what-are-the-major-natural-resources-of-kazahstan.html>, (15.04.2020).

manganez, çinko, kurşun ve nikel gibi madenler bakımından önemli miktarda rezervlere sahiptir.³⁰ Kazakistan'ın ekonomik başarısının, hükümet politikalarının isabetliliğinin yanı sıra, ülkenin doğal kaynak zenginliğine bağlı olduğu söylenebilir.

Yukarıda sayılan olumlu gelişmelere rağmen Kazakistan ekonomisi birçok geçiş ekonomisinin de içinde bulunduğu yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Rusya ve Çin gibi iki büyük ekonominin arasına sıkışmış olmanın haricinde Kazakistan ekonomisinin karşısında duran önemli sorunlardan bazıları; zayıf altyapı, ekonomideki makro sorunlar, ekonomi ve politika arasındaki yetersiz etkileşim düzeyi şeklinde sıralanabilir. Bunlar arasında en önemlisi hiç kuşkusuz Kazakistan'ın Rusya ve Çin'e olan ileri düzeydeki ekonomik bağımlılığıdır. Bu bağımlılığı yenmek aynı zamanda Kazakistan'ın siyasal özgürlüğünün de teminatı olacaktır.

Diğer yandan petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki ön görülemeyen dalgalanmalar da Kazakistan ekonomisini ciddi anlamda etkilemektedir. Kazakistan, yurtdışına yaptığı petrol ihracatında özellikle rafineri ve nakliye gibi uzmanlık ve yüksek maliyet gerektiren kalemler nedeniyle Rusya'ya büyük ölçüde bağımlıdır. Bu durum yani ekonomik ilişkilerdeki bağımlılık iki ülke arasındaki görüşmelerin en önemli gündem maddesi olmaktadır. Kazakistan ve Rusya'nın ihraç mallarının önemli bir kısmının hidrokarbon ve madenlerden oluşması iki ülke şirketlerini yakın işbirliği içerisine itmiştir. Öyle ki, bu bağımlılık Kazakistan'ı uluslararası pazarlara açılmada Rusya'ya mahkûm etmiştir.

Tablo 1: Kazakistan ve Rusya Arasındaki Dış Ticareti (2014-2019)

Yıllar	İthalatmilyar \$	İhracatmilyar \$	Toplam milyar \$
2014	13,80	6,39	20,19
2015	10,53	4,55	15,08
2016	9,13	3,50	12,63
2017	11,47	4,50	15,97
2018	12,39	5,20	17,59
2019	14,00	5,60	19,60
Toplam	71,32	29,74	101,06

Kaynak: Tablo yazar tarafından (www.trademap.org, 08.06.2020)adresindeki verilere istinaden oluşturulmuştur.

Rusya ve Kazakistan arasında son altı yıla ait dış ticaret istatistikleri Kazakistan ekonomisinin durumunu açıklar niteliktedir. Tablo 1'de işaret edilen verilere göre Kazakistan, Rusya'ya ya karşı dış ticaret açığı vermekte ve son dört yılın verilerine göre açık yıldan yıla büyümektedir. Tablo 1'de gösterildiği üzere 2014-2019 yılları arasındaki altı yıllık süreçte toplam 101,06 milyar dolarlık dış ticaret hacmi yakalanırken bu süreçte Kazakistan, Rusya'ya 29,74 milyar dolarlık dış satım yaparken ve bu ülkeden 71,32 milyar dolar değerinde dış alım gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomileri ile Rusya ekonomisinde SSCB mirasının bir sonucu olarak ciddi anlamda bağımlılık yapılarının meydana getirildiği ve bu durumun aşılmasının kısa vadede pek mümkün olmadığı söylenebilir.

Enerji

Rusya'nın bölgedeki enerji politikaları ve bu konuda elde etmeyi umduğu çıkarlardan bahsetmeden önce Kazakistan'ın denize erişiminin olmamasından dolayı

³⁰Aydınğün, Ayşegül, Tüfekçioğlu, Hayati "Avrasya'nın Merkezinden Dünya'ya Açılan Ülke: Kazakistan" Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkileri, Ed. Ayşegül Aydınğün-Ciğdem Balım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 53.

Rusya'ya muhtaç durumda olduğu vurgulanmalıdır. Ancak Kazakistan'ın Hazar Denizi'ne kıyıdaş bir ülke olması dışa açılmada önemli bir potansiyel taşımaktadır. Çünkü 1991 sonrasında beş ülkenin (Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve İran) kıyıdaş olduğu bu deniz barındırdığı enerji kaynakları ve bunların uluslararası pazarlara taşınmasında kilit öneme sahip olmuştur. Günümüzde ise, bilindiği üzere Hazar bölgesindeki en güçlü ve dolayısıyla en çok söz sahibi olan devlet Rusya Federasyonu'dur. Hazar Denizi'nin kullanımı konusunda ise bölge ülkeleri 12 Ağustos 2018'de nihai bir anlaşmaya varmışlar ve yirmi yılı aşkın süredir devam eden ihtilaflar bir karara bağlanmıştır. Söz konusu kıyıdaş ülkelerin devlet başkanlarının katılımıyla imzalanan anlaşmaya göre Hazar Denizi'nin dibi ve toprak altı bölgeleri farklı alanlara bölünürken, deniz yüzeyi de deniz sahası, deniz hududu, balıkçılık alanları ve kaynakların kullanımı gibi esaslara göre paylaştırılmıştır. Bu anlaşma mucibince herhangi bir devletin Hazar Havzası'nda tek başına dengeyi bozacak nispette asker bulundurmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.³¹

Rusya ile Kazakistan arasındaki enerji ilişkilerinin bir diğer merkezi ise boru hatlarıdır. Hâlihazırda hizmet veren; Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu, Orta Asya-Merkez Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Hazar Kıyısı Boru Hattı Projesi gibi önemli enerji hatları SSCB döneminde yapılmıştır. Bu hatlar; Kazakistan dâhil olmak üzere tüm Orta Asya ülkelerini sahip oldukları doğal gaz ve petrolü Rusya üzerinden dünya pazarlarına ulaştırmak zorunda bırakmaktadır. Rusya bu alt-yapı avantajını kullanarak bu ülkelerin kaynaklarını oldukça ucuz fiyata satın alıp büyük kârlarla dış pazarlara satmakta ve sonuç olarak büyük kazançlar sağlamaktadır. Bölge ülkeleri Rusya'dan bağımsız bir politika izleme konusunda sorun yaşamaktadır. Yukarıda isimleri anılan petrol ve doğalgaz boru hattı projelerinin de ortaya koyduğu üzereyeni alternatif güzergâhlar yapılmadığı sürece Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya olan bu bağımlılıklarını kırmaları mümkün olmayacaktır. Bu durum özellikle doğal kaynak ihracına bağımlı olan Kazakistan, Türkmenistan ve kısmen Özbekistan için geçerliliğini korumaktadır.

Kazakistan'ın dünya petrol rezervleri içindeki bilinen payı % 3'tür.³² Bu ülkede enerji sektöründe yürütülen birçok projede Rus şirketleri faaliyet göstermektedir. Örneğin Kazakistan'da Lukoil, Aksai, Kumkolia ve KuzeiBuzaci gibi şirketler enerji sektöründe birçok projeyi hayata geçirmektedir. Söz konusu bu şirketler içerisinde başı çeken ise 1995'ten günümüze kadar Kazakistan'da faaliyet gösteren Lukoil'dir. Bu şirket, Hazar Denizi ve Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun yanında Tengiz, Karaçganak ve Kumkol gibi petrol sahalarının işletilmesinde başı çekmektedir.³³ Diğer yandan Lukoil 1997 yılından bu yana dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz alanlarından birisi olan ve Kazakistan'ın batısında yer alan Karagansk petrol ve doğal gaz sahasını işletmektedir. Proje yürütücüsü Karachaganak Petroleum firması olsa da ortaklar arasında; Kabuk (%29,25) ENI (% 29,25) Chevron (%18) Lukoil (%13,5) ve KazMunaiGaz (%10) bulunmaktadır. İlk iki şirket ortak operatör konumundadır. Takriben 4.500 personelin istihdam edildiği bu yatakların işletilmesi 40 yıllığına bu konsorsiyuma devredilmiştir.³⁴

Söz konusu petrol sahalarından özellikle Kumkoil projesi kayda değer bir girişimdir. Proje yürütücüsü Turgai Petroleum adlı şirket olsa da ortakları arasında Lukoil

³¹Bbc.com, "Caspian Sea: Five countries sign deal to end dispute", <https://www.bbc.com/news/world45162282>, (11.06.2020).

³² Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Alca Ticaret ve Sanayi Odası, s. 18. <http://www.alacatso.org.tr/img/rapor/kazakistan-ulke-raporu.pdf>, (11.04.2020).

³³Lukoil.com, Lukoil Signs Heads Of Agreement On Project In Kazakh Sector Of Caspian Sea, <https://www.lukoil.com/PressCenter/Pressreleases/Pressrelease?rid=340430#:~:text=LUKOIL%20has%20been%20operating%20successfully,in%20the%20Caspian%20Pipeline%20Consortium>, (08.06.2020).

³⁴ Lukoil.com, International Projects, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas>, (04.05.2020).

(%50) ve CNPC (%50) adlı firmalar bulunmaktadır. Nisan 1996'da bir toprak altı kullanım sözleşmesine dayanılarak imzalanan sözleşme 25 yıllığına geçerlidir.³⁵ Dolayısıyla bu anlaşmanın süresi 2021 yılında dolacaktır.

Kazakistan'daki önemli yeraltı kaynaklarından bir tanesi de doğal gaz rezervleridir. Bu ülkenin ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin 3,3 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir.³⁶ Diğer yandan Hazar Havzası'nda bilinen tüm doğal gaz rezervleri ise yaklaşık 8 trilyon metreküp olarak tahmin edilmektedir. Bu doğal gaz kaynakları üzerinde ise yegâne söz sahibi olan güç ise Gazprom (Rusya) adlı kuruluştur. Gazprom, Kazakistan'daki muadilleriyle ikili ilişkiler geliştirmiştir. Bunlardan bazıları; Kazakistan doğal gazının Rusya üzerinden BDT ülkelerindeki tüketicilere aktarılması; Kazakistan'ın kuzeyinde bulunan Kustanay bölgesindeki tüketicilerin Rus doğal gazı ile tedariki ve diğer Orta Asya ülkelerinin doğal gazını Kazakistan üzerinden transit geçişinin sağlanması gibi faaliyetlerdir. Gazprom ayrıca KazMunaiGaz ile işbirliğine giderek 2002 yılında, Kazak doğal gazını Rusya'dan üçüncü ülkelere taşımayı hedefleyen KazRosGaz adlı bir ortak girişime imza atmıştır.

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Kazakistan enerji alanında Rusya'ya ileri düzeyde bağımlılık göstermektedir. Orta vadede Rusya'nın Orta Asya ve Kazakistan'da enerji alanındaki rolünün azalması beklenmemelidir.

Güvenlik

Rusya'nın Orta Asya politikasına yakından bakıldığında bölgeye ekonomik anlamda olduğu kadar güvenlik açısından da önem verdiği görülmektedir. Bu çerçevede Rusya birçok uluslararası kuruluşu hayata geçirmiştir. Örneğin Kazakistan ve Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün kurucu üyeleri oldukları gibi Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun da birer parçası durumundadırlar. Diğer yandan Kazakistan Rusya'nın inisiyatifi doğrultusunda işlerlik kazandırılan Orta Asya Nükleer Silah Serbest Bölge Antlaşması'na imza koymuştur. Kazakistan bu örgütlere üye olmak suretiyle güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Örneğin Kazakistan Hükümeti herhangi bir ülkenin veya bir terör örgütünün saldırılarına maruz kalması durumunda Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden destek görmeyi ümit etmektedir. Dahası, Rusya ve Kazakistan 2013'ten bu yana Üniter Bölgesel Hava Saldırısı Savunma Sistemini³⁷ paylaşmaya devam etmektedir.

Diğer yandan Kazakistan'ın askerî teçhizat ve eğitim bakımından Rusya'nın yardımına muhtaç olması ülkeyi askerî anlamda Rusya'ya bağımlı kılmaktadır.³⁸ Kazakistan ordusunun yarısından fazlası Rusya'da eğitilmektedir. Kazakistan Silahlı Kuvvetlerinde kullanılan askerî teçhizatın neredeyse tamamı ise Sovyet veya Rus menşelidir. Dolayısıyla Kazakistan hem elinde bulunan Sovyet yapımı silahların tamirâtı hem de yeni silahların

³⁵Lukoil.com, International Projects, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas>, (08.06.2020).

³⁶Gazprom.com, Gazprom and Kazakhstan discuss cooperation in oil and gas sector, <https://www.gazprom.com/press/news/2012/november/article147638/>, (04.05.2020).

³⁷Üniter Bölgesel Hava Saldırısı Savunma Sistemi 10 Şubat 1995'te Alma-Ata'da on üye ülke tarafından imzalanan anlaşma temelinde kurulmuştur. Üyeleri, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna'dır. Anlaşma süresizdir. Bu protokol, BDT ülkelerinin Hava Sahası Koruma Konsepti ve Birleşik Hava Savunma Sistemi hükümlerini paylaşan diğer ülkelerin katılımına da açıktır. (Vakhtang Maisaia, "Regional Aspects of Geostrategic Modality in 21st Century: Russia's Military Strategy Review, Ante Portas – Studianad Bezpieczeństwem", 2016, No. 1(6) s.123).

³⁸Laruelle, Marlene, Dylan Royce & Serik Beyssembayev, Untangling the puzzle of "Russia's influence" in Kazakhstan, *Eurasian Geography and Economics*, 60:2, 2019, s.7.

ithali konusunda Rusya'ya ileri düzeyde bağımlıdır.³⁹ Kazakistan'ın bu alanda en önemli sorunu bu silah ve mühimmatı üretecek teknolojiye sahip olmamasıdır.⁴⁰ Örneğin Kazakistan ve Rusya arasında imzalanan bir anlaşmaya göre ilk anılan ülke Ruslardan 2015-2020 döneminde 23 adet Su-30SM avcı uçağı satın almayı taahhüt etmiştir.⁴¹ Kısacası silah ve teçhizat bağımlılığı Kazakistan'ı Rusya'nın kucağına itmektedir.

Askerî alanda Kazakistan'ı Rusya'ya yakınlaştıran bir diğer husus ise Kazakların askerî doktrinlerinde Rusya'nın önemli bir müttefik ve kilit ülke olarak yer almasıdır.⁴² Dolayısıyla Kazakistan Rusya'ya bölgedeki güvenlik politikalarını sorunsuzca uygulayabileceği bir alan açmaktadır. Diğer yandan Rusya ayrıca bölgede faaliyet yürüten ABD ve Çin gibi diğer büyük güçlere karşı önemli bir fırsat elde etmektedir. Bunun haricinde Rusya Kazakistan'daki askerî varlığı ile bölgedeki köktenci akımları kontrol altına almayı düşünmektedir. Bu akımların güç kazanması Afganistan'ın da bir bölge ülkesi olduğu düşünüldüğünde Kazakistan yönetimini ciddi anlamda rahatsız etmektedir.

Rus Azınlığı

Rus azınlığı; Kazakistan'da 3,7 milyonluk nüfusu ile Kazaklardan sonra ülkede ikinci en büyük etnik topluluktur. Dolayısıyla bu insani boyut Rusya-Kazakistan ilişkilerinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir.⁴³ Öyle ki Kazakistan'da yaşayan Rusların sayısı diğer beş Orta Asya Cumhuriyetinde yaşayanlardan daha fazladır.⁴⁴ Rusya'nın diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde kalan vatandaşlarını desteklemesi kimi zaman söz konusu ülkelerle sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle Rusya'nın yurtdışındaki soydaşları arasında Rusya'ya bağlılık duygusunu geliştirme yönünde politikalar izlemeye başlaması durumu daha da karmaşık bir hâle getirmiştir.

Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde hatırı sayılır bir Rus topluluğunun yaşaması Rusçanın Kazakistan'da yerini sağlamlaştırmasında büyük bir rol oynamıştır. 1991 yılından itibaren Kazakistan'da yaşayan Ruslar peyderpey Rusya'ya göç etmiş olsalar da bu ülkede hâlen önemli oranda bir Rus nüfusu bulunmaktadır. Rusça, Kazakçanın yanında devletin ikinci resmî dili olma özelliğine sahiptir ve eğitimde rahatlıkla kullanılmaktadır.⁴⁵ Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde Rus nüfusun yoğun olması zaman zaman iki ülke ilişkilerinde gerilimlere neden olmuştur. 1990'ların birinci yarısında Rus seçkinleri Kazakistan'ın kuzey bölgelerinin Rusya'ya bağlanması gerektiğini tartışmışlardır. Özellikle aşırı Rus milliyetçileri tıpkı 1936 yılında Urallarda bazı bölgelerin Rusya'ya bağlandığı gibi söz konusu bu bölgelerinde Rusya'ya ait olması gerektiğini düşünmektedirler. Diğer yandan bu bölünme ve topraklarını kaybetme fikri Kazakları oldukça rahatsız etmekte ve söz konusu halk arasında milliyetçiliği kışkırtmaktadır. Çünkü Kazaklar söz konusu bozkır bölgelerinin

³⁹Laruelle, a.g.e., s. 7.

⁴⁰Shibutov, Marat, Yuri Solozobov, Natalya Malyarchuk, Kazakhstan Russia Relations in Modern Era, International Institute for Global Analyses, 2019, s.40.

⁴¹Live Journal, Podpisan kontrakt na za kupku Kazakhstanom yeshche vos'mi istrebiteley Su-30SM, <https://bmpd.livejournal.com/3211603.html>, (02.05.2020).

⁴²Dubotsev, Georgiy, The Republic of Kazakhstan Update: Military Doctrine and Policy, Republic of Kazakhstan, (18.04.2020).

⁴³Crisis group.org, Russian Speakers of the Kazakh Steppe, Our Journeys /Europe & Central Asia; <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kazakhstan/russian-speakers-kazakh-steppe>, (18.04.2020).

⁴⁴Landau, J.M., Kellner-Heinkle, B., Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States, Hurstand Company, London, 2001. s.45.

⁴⁵Türk, Fahri, Staymova, Sabina, Ekim Devrimi'nden Günümüze Orta Asya'da Rus Azınlığı ve Rusça: Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri, "100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası" konulu 6. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 2017. s.453.

tamamının Ruslar gelmeden çok önceleri göçebe atalarına ait araziler olduğunu iddia etmektedirler. Hatta bu bağlamda Alman Sebastian Schiek yapmış olduğu bir çözümlemede Kırım'da yaşanan hadiseleri hatırlatarak, 2021 yılında Nazarbayev'in hayatını kaybettiği ve Kazakistan'da iç karışıklıkların yaşandığı bir senaryo çizerek böyle bir durumda Rusya'nın Kazakistan'ın kuzeyindeki Rusları koruma bahanesiyle ülkenin bu kesimini işgal edebileceğini ileri sürmüştür.⁴⁶

Tablo 2: Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Kazak ve Rus Nüfusu

Yıl	Kazak Nüfus	Kazak Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)	Rus Nüfus	Rus Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
1989	6.534.616	39,7	6.227.549	37,8
1999	8.011.452	53,5	4.480.675	29,9
2009	10.096.763	63,1	3.793.764	23,7
2020	12.982.525	68,0	3.684.746	19,3

Kaynak: Tablo yazar tarafından (www.demoscope.ru, 08.06.2020 ve www.cia.gov, 08.06.2020) künyesi verilen kaynaklarda yer alan verilere istinaden hazırlanmıştır.

Tablo 2'de gösterildiği üzere Kazakistan'daki Rus nüfusu yıldan yıla azalmakta ve Rusların ülkenin toplam nüfusu içerisindeki oranları azalmaktadır. Buna karşın Kazaklar geçtiğimiz yıllarda hem nüfus hem de toplam nüfus içindeki oranları bakımından bir yükseliş eğilimi yakalamış durumdadır. Rusların toplam nüfus içindeki oranlarının azalmasının birinci nedeni bu etnik grubun tarihsel ana vatanları olan Rusya'ya göç etmeleridir. İkincisi ise Kazaklar arasında görülen binde yedilik doğurganlık oranının katkısıdır.⁴⁷ Üçüncüsü ise yurtdışında bulunan Kazakların "Nurlu Göç Programı"⁴⁸ dâhilinde Kazakistan'a davet edilmeleridir. Bu saiklerin etkisiyle 1989-2009 yılları arasında Kazaklar nüfuslarını neredeyse ikiye katlarlar iken, Rusların nüfusu ise tam aksine neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Ancak bu durum Kazakistan'da Rus kültürünün ve dilinin etkisinin kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Rus azınlığı Kazakistan'da kültürel, dilsel ve ekonomik bakımdan büyük bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu etnik grup hiç kuşkusuz gelecekte iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamaya devam edecektir.

Rusya'nın Kazakistan Politikası Başarılı mıdır?

Rusya açısından Kazakistan ile ikili ilişkilerin önemi giderek artmaktadır. 1991'den günümüze değin yani Boris Yeltsin ve Vladimir Putin dönemlerinde Rusya ve Kazakistan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin az çok istikrarlı olarak sürdürüldüğünü iddia etmek yanlış olmayacaktır. Yeltsin'in başkanlığı döneminde Rusya Kazakistan politikasında daha çok ekonomik iş birliği, nükleer meseleler, sınır düzenlemeleri ve askerî anlaşmalar gibi konulara eğilirken ve kendi iç sorunları ile cebelleşirken Putin döneminde ise Rusya ekonomik gücünü yeniden kazanmış ve Kazakistan Rusya'nın bölge politikasında kilit

⁴⁶Schiek, Sebastian, "Konfrontation im Hinterhof: Russland greift militärisch in Kasachstan und Tadschikistan ein", Denkbare Überraschungen, SWP-Studie, Ed. Sabine Fischer, Margarete Klein, Stiftung Wissenschaft und Politik, S. 15, Berlin 2016, s. 65-68.

⁴⁷Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics, <http://ghdx.healthdata.org/organizations/agency-republic-kazakhstan-statistics>, (06.05.2020).

⁴⁸Nurlu Göç (Nurlı Köş), Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra, ülke dışında yaşamakta olan Kazakların ana vatana geri dönüşlerini hızlandırarak ülkedeki Kazak nüfus oranını arttırmayı ve yetişmiş insan açığını kapatmayı amaçlayan bir göç ve iskân projesidir (Zhansaya Bekmurzayeva, Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan'a Yeniden Yerleştirilmeleri (NurlıKöş) Politikası Ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012).

konuma yükselmiştir. Ayrıca Rusya Kazakistan ile güçlü siyasi ilişkileri sürdürmeye büyük önem vermiştir. Bu dönemde Hazar Havzası'ndaki petrol projeleri üzerinde bazı gerilimler yaşanmış olsa da bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin genel seyrini olumsuz yönde etkilememiştir. Her şeyden önce Rusya Orta Asya ülkeleri arasında ikili ilişkileri geliştirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Yukarıda yapılan çözümlemede görüldüğü üzere özellikle enerji sektöründe Rusya'nın izlediği politikanın başarılı olduğu söylenebilir. Kazakistan'ın günümüzde enerji alanında Rusya'yı başka bir aktör ile ikame etme şansı bulunmamaktadır.

Rusya'nın Kazakistan politikasında hiç kuşkusuz Rusça ve bu ülkede yaşayan Ruslar yani ilişkilerin insani boyutu önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle 2008 yılında Russotrudniçestvo'nun kurulmasından sonra Rusya yakın çevrede yumuşak güç unsurlarına yönelmiş durumdadır. Esasında Rusya'nın son yıllarda Kazakistan başta olmak üzere kültür ve dil politikalarına büyük bir önem verdiği görülmektedir.

Diğer yandan Kazakistan'da yaygın inancın İslam olması Rusya ile ikili ilişkilerin derinleştirilmesini engellemektedir. Çünkü Kazakistan, etnik ve dinî ayrımcılığı destekleyici politikalara prim vermemektedir. Ayrıca aşırı dinî hareketlerin önlenmesi hem Rusya hem de Kazakistan yönetiminin öncelikleri arasında bulunmaktadır. Güvenlik alanına gelinecek olursa yukarıda dile getirildiği üzere Kazakistan askerî - teknik iş birliği bakımından Rusya'ya ileri düzeyde bağımlıdır. Ancak Kazakistan'ın güvenliği için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi çok taraflı uluslararası kuruluşlar önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak Kazakistan'ın bağımsız bir dış güvenlik politikası izleyemeyeceği söylenebilir. Rusya Kazakistan politikasında bu ülkeyi kendi yörüngesinde tutabilmek için bağımlılık yapıları meydana getirmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın Kazakistan politikasının başarılı olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç

Egemen devletlerin dış politika hedefleri değiştiğinden ikili ilişkilerde sorunlar yaşanması kaçınılmazdır. Sovyet sonrası dönemin çalkantılı ilk yıllarından sonra Rusya Orta Asya'da ayakları yere basan bir politika izlemeye başlamıştır. Diğer yandan Kazakistan ise hem dünya ülkeleriyle bütünleşmeye gitmiş hem de Rusya ile ilişkilerini de ihmal etmemiştir. Moskova ve Astana arasındaki ortak çıkarlar Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini özellikle 2000'li yıllardan sonra sağlam temellere oturtmasına yol açmıştır. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da kaybettiği nüfuzunu tekrar tesis etmeye çalışmaktadır.

Ancak Rusya Orta Asya bölgesinde yalnız değildir. Bu ülkenin haricinde ABD, AB, Çin gibi diğer büyük güçler de kendi etkinlik alanlarını arttırmak için mücadele etmektedirler. Rusya'nın diğer rakiplerine göre her ne kadar Orta Asya'da kültürel ve dilsel alanda birçok üstünlüğü bulursa da önümüzdeki yıllarda Kazakistan'da işinin çok kolay olmayacağı söylenebilir. Kazakistan, Rusya ile ilişkilerine önem verdiği kadar bağımsızlığını da önemsemektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler günümüzde dostane bir görünüm arz etmektedir. Ancak gelecekte bir iktidar değişikliği durumunda bazı ihtilafların yaşanması kaçınılmaz görünmektedir.

KAYNAKÇA

Andelković, Dragomir, Odnosi Rusije i država srednje Azije, Časopis: Nova Srpska Politička Misao, 2009, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/odnosi-rusije-i-drzava-srednje-azije.html?alphabet=1> (15.04.2020).

Aydın, Aydın, Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin, Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, Yıl: 2015, Cilt: 6, Sayı: 13, s.1-11.

Aydın, Ayşegül, Tüfekçioğlu, Hayati, ‘‘Avrasya’nın Merkezinden Dünya’ya Açılan Ülke: Kazakistan’’ Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkileri, Ed. Ayşegül Aydın-Çiğdem Balım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Baştaş, Yusuf Nebi, The Foreign Policy of Kazakhstan An analysis of Kazakhstan’s multi-vector policy, Master Thesis in Political Science Faculty of Social Sciences Department of Political Science, University of Oslo, 2013.

Bbc.com, ‘‘Caspian Sea: Five countries sign deal to end dispute’’, <https://www.bbc.com/news/world-45162282> (11.06.2020).

Britannica Encyclopedia, Kazakhstan, Written by Denis Sinor, David Roger Smith, Edward Allworth, Gavin R.G. Hambly, <https://www.britannica.com/place/Kazakhstan> (11.06.2020).

Bekmurzayeva, Zhansaya, Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a Yeniden Yerleştirilmeleri (Nurlı Köş) Politikası ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Bragtvedt, Henriksen, Karl Erik, Kazakhstan’s Energy in Foreign Policy Oil and Gas in the Multi-vector Policy, Master Thesis in European and American Studies Faculty of Humanities University of Oslo, May 2013.

Cis, Sodruzhestvo Nezavisimykh Gosudarstv (The Commonwealth Of Independent States). cis.info, <http://www.e-cis.info/page.php?id=19397>, (15.04.2020).

Crisisgroup.org., Russian Speakers of the Kazakh Steppe, Our Journeys/Europe & Central Asia, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kazakhstan/russian-speakers-kazakh-steppe>, (18.04.2020).

Demir, Tarık, ‘‘Yakın Çevre Doktrini ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus Azınlıklar’’, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5 Sayı: 10. (2016).

Dietrich, Ayşe, ‘‘Sovyet and Post Sovyet Language Policies in Central Asia’’ Republics and the Status of Russian,

<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DIETRICH-Ay%20c5%9fe-SOVIET-AND-POST-SOVIET-LANGUAGE-POLICIES-IN-THE-CENTRAL-ASIAN-REPUBLICS-AND-THE-STATUS-OF-RUSSIAN.pdf>, (18.04.2020).

Ferraro, Vincent., Dependency Theory: An Introduction, Mount Holyoke College South Hadley, 1 July 1996, <https://pdfs.semanticscholar.org/d715/82f1a87a914036b3af3696b2be5e8411a7c8.pdf>, (18.04.2020).

Gosh, İndira, Dependency Theory in International Relations [Theories in International Relations], 2014, Dependency_Theory_in_International_Relat.pdf, (18.04.2020).

Gazprom.com, Gazprom and Kazakhstan discuss cooperation in oil and gas sector, <https://www.gazprom.com/press/news/2012/november/article147638/>, (04.05.2020).

İpekyoluasya.org, Orta Asya’nın Görünmeyen Gücü Kazakistan, <https://www.ipekyoluasya.org/kazakistan-orta-asyanın-gorunmeyen-gucu/>, (03.05.2020).

Issabayeva, Nurlan Zh, Tlegen S. Sadykova, Kuralay O. Seitkazinaa, UmyrbaiZh. Bekmaganbetov, Kazakhstan and Russia: Experience and Prospects of Transfrontier Cooperation (1991-2015), International Journal of Environmental and Science Education,

- 2016, Vol. 11, No. 17, 9669-9677, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1119046.pdf>, (18.04.2020).
- Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları Raporu, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Kara, Abdulvahap, "Kazakistan Cumhuriyeti", Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri, TDBB Yayınları, Ed. Abdulvahap Kara - Fahri Solak, İstanbul 2017.
- Karatayeva, Marat, Clarke, L. Michèle, "Current energy resources in Kazakhstan and the future potential of renewables: A review", European Geosciences Union General Assembly, 2014, EGU 2014.
- Kazakistan Ülke Raporu, Adana Sanayi Odası (ADASO), 08.11.2019.
- KazMunayGaz(KMG) <http://www.kmg.kz/rus/>, (04.05.2020).
- Kök, Havva, "Russia's Return to Central Asia Following September, 11", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, 2004, s.309-319.
- Landau, J.M.,Kellner-Heinkle, B., Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States, Hurst and Company, London, 2001.
- Laruelle, Marlène, Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism, Central Asia-Caucasus Institute& Silk Road Studies Program, 2008.
- Laruelle, Marlene, Royce Dylan & Beysembayev Serik, Untangling the puzzle of "Russia's influence" in Kazakhstan, Euroasian Geography and Economics, 2019, Vol. 60, No. 2, ss. 211-243, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2019.1645033?needAccess=true>, (18.04.2020).
- Laumlin, Murat, Mukhtar Shaken, Kasakhstan and Russia: Relations as Part of Russia's Foreign Policy Strategy, Central Asia and the Caucasus, No.1(49). 2008, file:///C:/Users/pc/Downloads/kazakhstan-and-russia-relations-as-part-of-russia-s-foreign-policy-strategy.pdf, (18.04.2020).
- Lo, Bobo, Frontiers New and Old: Russia's Policy in Central Asia, Russie. Nei. Visions, No.82, January 2015, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_rnv_82_central_asia_bobolo_eng_january_2015_0.pdf, (18.04.2020).
- Lukoil.com, International Projects, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas>, (04.05.2020).
- Mcdermott, N. Roger, Kazakhstan–Russia Enduring Eurasian Defence Partners, Danish Institute for International Studies (DIIS) Report, 2012. https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/rp2012-15-kazakhstan-russia_web.pdf, (18.04.2020).
- Ministerstvo natsional'noy ekonomiki Respubliki Kazakhstan, Komitet po statistike, <https://stat.gov.kz/>, (10.04.2020).
- Ministerstvo ekonomiki Kazakhstana, <https://informburo.kz/tags/ministerstvo-natsionalnoy-ekonomiki.html>, (10.04.2020).
- Nurgaliyeva, Lyailya, "Kazakhstan's economics of the balancing policy via Russia: From the Eurasian Union to the economic cooperation with Turkey", Journal of Eurasian Studies, Vol. 7, Issue 1, (2016), ss. 92-105.
- Oec.world, Kazakhstan, <https://oec.world/en/profile/country/kaz/>(05.05.2020).
- Oliphant, Craig, "Russia's role and interests in Central Asia", Safer World Briefing, October, 2013, Russias-role-and-interests-in-central-asia.pdf, (18.04.2020).
- Ongarova, Yerkinay, "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD), Cilt 2, Sayı 3, 2018.

- Paramanov, Vladimir- Stokov Aleksey, “The Evolution of Russia’s Central Asia Policy, Advanced Research and Assessment Group”, Central Asian Series, 08/21, 2008, https://www.files.ethz.ch/isn/92594/08_June.pdf, (18.04.2020).
- Senggirbay, Mukhtar, “Ethnic Identity of Kazakhstan i Russians: The Dynamics of Change and the Place of Russia as a Kin State”, Journal of Nationalism, Memory & Language Politics, Volume 13: Issue 1. 2019.
- Shibutov, EraMarat, Solozobov Yuri, Malyarchuk Natalya, Kazakhstan Russia Relations in Modern Era, International Institute for Global Analyses, January 2019, https://www.vision-gt.eu/wp-content/uploads/2019/01/AD_Kazakhstan-Russia_1.pdf, (18.04.2020).
- Scheik, Sebastian, “Konfrontation im “Hinterhof”’: Russland greiftmilitärisch in Kasachstan und Tadschikistanein”, Denkbare Überraschungen, SWP-Studie, Ed. Sabine Fischer, Margarete Klein, Stiftung Wissenschaft und Politik, S. 15, Berlin 2016, https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2016S15_fhs_kle.pdf, (18.04.2020).
- Sun, Yining, “Russian Foreign Policy in Central Asia from 1991 to Present”, Master Thesis, Department of Slavic Languages and Literature, 2016, file:///C:/Users/pc/Downloads/Sun_Yining_2016.pdf, (18.04.2020).
- Tellis, Winston, “Introductionto Case Study, The Qualitative Report”, 1997. Volume 3, Number 2, July, <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html>, (18.04.2020).
- Türk, Fahri, Staymova, Sabina, “Ekim Devrimi'nden Günümüze Orta Asya'da Rus Azınlığı ve Rusça: Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri”, “100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası” konulu 6. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 2017.
- Varol, Tuğçe Sevim, “Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 11, Sayı 41 (Bahar 2014), s. 87-108.
- Weitz, Richard, “Kazakhstan and the New International Politics of Euroasia”, Silk Road Paper, June 2008, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_07_SRP_Weitz_Kazakhstan-Eurasia.pdf, (18.04.2020).
- World Atlas.com, “What Are The Major Natural Resources Of Kazakhstan?”, <https://www.worldatlas.com/articles/what-are-the-major-natural-resources-of-kazakhstan.html>, (15.04.2020).